

guished with logic and synthesis of thought, consistency and simplicity of the facts presentation, brevity of conclusion and generalizations. Kostiuik's contribution lies in his presenting of objective assessment of the Soviet society and the contemporary Ukrainian science at the same time. All his life Hrygoriy Kostiuik tried to keep to his own credo, working and increasing the national cultural treasury by editions of the forgotten writers and scientists whose works of art were deleted from the Ukrainian literature history. He took care of valuable documents preservation as historical facts regarding them to be a cultural heritage. His researches propel comprehension of his phenomenon for all scholars.

Key words: works of art, history scientist, historical researches, the Ukrainian literature, the XXth century.

Отримано: 7.11.2022 р.

УДК 811.161.2'373.23(477.43)

DOI: 10.32626/2309-7086.2022-19.180-191

Валерій Щегельський

ORCID 0000-0001-7188-2862

*кандидат філологічних наук, старший викладач
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Ольга Мельничин

ORCID 0000-0001-9134-4703

*здобувачка вищої освіти
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

АНТРОПОНІМІЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПОДІЛЬСЬКОГО ПОДНІСТРОВ'Я: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Автори статті роблять акцент на проблемі сучасної української ономастики у вивченні друкованих, рукописних та уснословесних джерел, які висвітлюють питання появи та побутування власних назв, зокрема антропонімів та їх розвиток на різних етапах еволюції українського соціуму. Наголошено на потребі в уточненні, доповненні відомих визначень, систематизації автентичних народних прізвищ, які знаходять свої локальні прояви в культурній традиції подільського краю. Зазначено, що дослідження антропонімів Кам'яниччини не випадкове, адже досі не відбулося їх комплексне вивчення та потрактування. Увагу зосереджено на загальній характеристиці антропонімікону населених пунктів Баговиця, Тарасівка, Устя, Велика Слобідка, Мала Слобідка, Цвіклівці Другі, Шутнівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Ключові слова: Поділля, антропонім, антропоніміка, власне ім'я, прізвище.

Постановка проблеми. Власні найменування служать для індивідуалізації та ідентифікації конкретного об'єкта відносно інших, поширені практично в усіх сферах людського буття, а тому набули важливого значення в лінгвістиці.

Володіючи значним арсеналом методологічних знань, українська ономастика на сучасному етапі розвитку значну увагу приділяє вивченню регіональних, зонально-локальних особливостей антропонімікону, що дає можливість глибше осмислити українську культурну спадщину та з'ясувати роль народних прізвищ у житті подолян, яких упродовж багатьох століть намагалися позбавити національної історичної пам'яті. Антропонімі, завдячуючи своїй інформативності, займають своєрідне місце в комунікуванні, що зумовлене також зв'язком із позамовними факторами: вони розкривають характер стосунків між людьми, особливості культурного, соціального життя, побуту тощо. Нагального вивчення вимагають локальні традиційні найменування насамперед тому, що впродовж ХХ ст. цей розряд онімів зазнав і далі продовжує зазнавати суттєвих утрат.

В українській ономастиці є небагато праць, присвячених дослідженню національного антропонімікону в його локальних проявах. Народні прізвища Кам'яниччини лише частково були об'єктом комплексного аналізу, тому запропоноване дослідження буде важливим доповненням до сучасної української регіональної ономастики.

Актуальність дослідження вбачаємо у вивченні регіональної антропонімії, зокрема прізвищ мешканців населених пунктів подільського Подністров'я, адже у власних назвах найповніше сконденсована лінгвістична та історична інформація про життя народу в минулому, вони дають важливий матеріал для діалектології, лексикології, дериватології та інших мовних дисциплін.

Метою дослідження є системний аналіз антропоніміки населених пунктів Кам'яниччини, виявлення їх лексико-семантичних особливостей і визначення ролі в розвитку подільської ономастики.

Постановка проблеми. Власні назви були предметом зацікавленнь дослідників і досі привертають увагу вчених, спонукаючи досліджувати антропонімію в різних аспектах. Розвиток ономастики в Україні почався з розробки питань топоніміки і, меншою мірою, антропоніміки. Передусім він пов'язаний з діяльністю М. Максимовича, І. Срезневського, І. Філевича, І. Франка, О. Шахматова, які зосередили увагу на ономастиці й чимало зробили в описі багатьох власних назв України.

Наукова українська антропоніміка зародилася в ХІХ столітті, хоч окремі випадки пояснення антропонімів відомі, починаючи з давньоруських літописів.

Основоположником української антропонімії вважається І. Франко, який у праці «Причинки до української ономастики» [7] порушує проблеми вивчення народних прізвищ, наголошуючи на тому, що особові назви є важливим матеріалом як для філолога, що досліджує структуру мови, так і для історика та етнографа. Вагомим науковим доробком у вивченні української антропоніміки є ономастична спадщина І. Огієнка. У своїх працях з ономастики він зосереджував увагу як на теоретичних, так і на практичних проблемах антропоніміки. Бібліографія І. Огієнка містить такі праці: «Словник особових імен у літературній українській формі»; «Вимова давньоєврейських біблійних імен» (1938); «Вимова біблійних імен» (1938); «Вимова біблійних імен з Й на початку» (1939). І. Огієнко висловлює свої

міркування стосовно антропонімів і в працях, які безпосередньо не стосуються антропоніміки: рубрика журн. «Рідна мова» – «Мова наших видань», а також «Граматика малої Лесі», «Мовний поради́ник для редакторів, видавництва, робітників пера», рецензії на мовознавчі праці тощо.

Дослідник української ономастики С. Вербич відзначає, що «період 60-70-х рр. ХХ ст. уважають найпліднішим для української ономастики. Головну увагу на той час приділяли двом ономастичним підрозділам – топоніміці й антропоніміці» [2, с.74].

Початок наукового вивчення української антропонімії цілком закономірно пов'язують з іменами мовознавців 2-ої половини ХІХ – початку ХХ ст.: В. Охримовича, А. Степовича, М. Сумцова, І. Франка, В. Щербини, В. Ястребова. Праці цих учених містять цінний ономастичний матеріал, вони присвячені важливим теоретичним питанням, зокрема походженню окремих антропонімічних категорій, їх семантиці й словотвору. Часові періоди 60-70 рр. і 80-90 рр. відзначені ґрунтовністю і сумлінністю, з якими дослідники підходили до вивчення онімного матеріалу та розумінням, що «без індивідуального підходу до аналізу кожної назви, взятої на широкому тлі аналогічних утворень, без урахування всіх її варіантів, детального аналізу фонетики і словотвірної структури неможливо з'ясувати її походження» [2, с.76].

Отже, як окрема повноцінна галузь українського мовознавства, антропоніміка сформувалася тільки на кінець 60-х років ХХ століття. Починаючи з другої половини ХХ століття, розвиток східнослов'янської антропоніміки загалом набуває широкого розмаху. З'являються праці мовознавців, присвячені аналізу лексичної бази прізвищ та їх значень.

Значний внесок у вивчення слов'янської антропонімії зробили українські дослідники – С. Бевзенко, В. Горпинич, Л. Гумецька, М. Демчук, І. Железняк, Ю. Карпенко, Р. Керста, І. Ковалик, О. Неділько, Ю. Редько, М. Худаш, П. Чучка, І. Ковалик, З. Ніколаєнко, В. Німчук, О. Ткаченко та інші відомі мовознавці.

Останнім часом українські науковці зосереджують увагу на дослідженні регіональної антропонімії, виявленні специфічних рис прізвищ окремих територій. В українській ономастиці монографічні праці, присвячені регіональному дослідженню прізвищ та прізвищевих назв, «охоплюють такі українські етнічні території: Закарпаття (П.П. Чучка), Бойківщина (Г.Є. Бучко), Лемківщина (С.С. Панцьо), Верхня Наддністрянщина (І.Д. Фаріон), Гуцульщина (Б.Б. Близнюк), північна Тернопільщина (С.В. Шеремета), Правобережне Побужжя (Т.Д. Космакова), Північне Лівобережжя (О.Д. Неділько), Полтавщина (І.Д. Сухомлин), Лубенщина (Л.О. Кравченко), Кировоградщина (Т.В. Марталого), Опілля (Г.Д. Панчук), Буковина (Л.В. Кракалія), Нижня Наддніпрянщина (І.І. Ільченко), Дніпровське Припоріжжя (І.А. Корнієнко)» [1, с.12].

Сучасна українська академічна ономастика розвиває науково-теоретичне підґрунтя, закладене в попередні роки, вдосконалюючи методику опису й дослідження онімного матеріалу. На сьогодні фактично ядром української академічної ономастики є відділ історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, «у якому й зосереджена відповідно основна емпірична й теоретична база українського назвознавства.

Проте це ядро не може повноцінно функціонувати без нормальної діяльності регіональних ономастичних центрів, які повинні виконувати функцію своєрідних кровоносних судин єдиного ономастичного організму» [2, с.77]. Зараз в колі наукових інтересів мовознавців перебуває чимало питань української антропонімії. Зважаючи на те, що ця лінгвістична галузь уже має апробований комплекс методів дослідження, ґрунтовно розроблену теорію, відповідну терміносистему, й досі існують проблемні аспекти, які вимагають подальших розробок. У цій площині вчені-ономасти наголошують на «важливості всебічної наукової кваліфікації прізвищевих складників національного антропонімікону, що уможливить створення загальнонаціонального словника прізвищ, відповідних атласів, які б давали уявлення про українську антропонімічну систему загалом та розкривали специфіку зазначеного класу» [1, с.12]. Цей комплекс завдань можна розв'язати через детальний аналіз прізвищ усіх регіонів. Як засвідчує практика, завдання настільки масштабні, що для вивчення регіонального антропонімікону, укладання антропонімічних словників, довідників тощо обов'язково має залучатися здібна та охоча студентська молодь, а співпраця науковців з закладами вищої освіти щодо збирання онімного матеріалу під час етнологічних, фольклористичних чи діалектологічних практик, а ще краще цілеспрямованих експедицій, забезпечить підрунтя для видання різних онімних словників і подальших теоретичних узагальнень. При цьому важливим тут також має бути науково-теоретичний рівень досліджень, який включає в себе опис і аналіз емпіричних фактів і даних спостережень.

Використаний своєрідний кушований метод дослідження, впроваджуваний працівниками навчально-наукової лабораторії етнології навчально-наукового інституту української філології та журналістики К-ПНУ імені Івана Огієнка, коли об'єктом дислокації для розгалуженої та поетапної збирацької, записувальної й досліджувальної робіт безпосередньо на місцях було обрано населений пункт Тарасівка, засвідчив продуктивність пошуків і дав можливість охопити плідною антропонімною роботою довколишні села: Баговиця, Устя, Велика Слобідка, Мала Слобідка, Цвіклівці Другі, Шутнівці.

У давнину люди часто селилися в гирлах річок, зокрема і мешканці досліджуваного регіону, адже тут протікають річки Смотрич, Дністер, Мукша. Люди на цій території проживали ще з часів неоліту – IV-V тис. до н. е. Зважаючи на давність заселення цих сіл, можна стверджувати, що як географічні, так і економічні чинники сприяли осілості мешканців, відповідно і формуванню та збереженню їх власних назв, зокрема прізвищевих. Станом на 1 жовтня 2017 року на території досліджуваних сіл проживало 2587 осіб – носіїв автентичних прізвищ, яких нами зафіксовано 749 одиниць. Відзначимо, що за п'ятирічний термін демографічна ситуація поліпшилася внаслідок зростання дітонароджуваності, а також через прихід нових поселенців. За відомостями реєстрів, на сьогодні кількість поселенців становить 2720 осіб з різницею у 133 особи. Згідно зі статистикою прізвищ корінних мешканців населених пунктів Тарасівка, Баговиця, Устя, Велика Слобідка, Мала Слобідка, Цвіклівці Другі, Шутнівці Кам'янець-Подільського району, їхня чисельність зменшилася, де носіями номінативу є одна особа старшого віку, а її нащадки або покинули межі населеного пункту, або відійшли у вічність.

Аналізуючи витоки походження прізвищ мешканців виокремлених населених пунктів, які підпорядковуються Кульчівській територіальній громаді, ми дійшли висновку, що з 749 прізвищ, які зустрічаються на вказаній території, переважна більшість має кілька можливих джерел походження, через що в запропонованій нами класифікації чимало прізвищ погворюються в різних групах, інколи між собою зовсім не пов'язаних.

Місцеве населення здавна займалося землеробством (вирощували жито, пшеницю, просо, горох та інші культури), скотарством і ремеслами. А нинішні прізвища, на нашу думку, віддзеркалюють доволительно природу, повсякденну працю, побут, суспільно-політичний і економічний лад, матеріальну й духовну культуру, взаємозв'язки з іншими народами, психічний склад, світогляд мешканців.

Помічено, що географічне розташування – дає можливості для розвитку рекреаційних зон та туризму, а помірний, тепличний, клімат берегової лінії дністровського водосховища сприяє міграційним процесам мешканців із міської локації, котрі викупувають вільні земельні ділянки та покинуті господарські об'єкти для облаштування дачних поселень сезонного характеру (весняно-осінній період) або круглорічного стаціонарного проживання, таким чином, примножуючи антропоніму скарбниці краю. З розповідей респондентів старшого віку, коли економічна стабільність («всі мали роботу на землі і ніхто не був голодний») задовольняла середній прожитковий рівень мешканців, необхідність незворотних міграційних процесів становила незначний відсоток, що сприяло збереженню популяції традиційних прізвищ на постійній локації. Пригадують вони і часи, коли у родинній обрядовості молоді люди створювали сімейні відносини у межах своєї громади або сусіднього населеного пункту, утворюючи таким чином родинну коаліцію при цьому, запобігаючи витокам антропонімної інформації за територіальні межі.

Відіменні антропоніми мешканців краю.

Одна із перших і практично найбільших груп об'єднала прізвища, твірною основою яких стали чоловічі імена: Адам – Адамчук; Арсен – Арсенюк; Андрій – Андрейцев, Андріяш, Андріївський; Василь – Васильцов, Васкевич; Володимир – Володковський; Влас – Власов; Гаврило – Гаврилишен, Гаврилук; Григор – Григорчук, Грицик, Грицюк; Данило – Данилевич; Дем'ян – Дем'янов; Дмитро – Дмитрук, Дімітрюк; Ілля – Ільков, Ількович, Ільницький, Іллясевич; Іван – Іванюк, Іваніцький, Івасичко, Іванашко, Івашковський, Янчук; Корній – Корнійчук; Кметь – Кметюк; Клим – Клим, Николаїчук; Олексій – Олексюк, Алесійчук; Остап – Остапов, Остапенко; Роман – Романишен, Романов, Романюк, Романчук; Макар – Макарійчук; Максим – Максим'юк; Марко – Марчук, Маркевич; Мартин – Мартинюк, Марценюк; Мар'ян – Мар'янін; Матвій – Матвєєв; Микита – Микитюк, Нікітін; Мирон – Миронов; Михайло – Михайловський, Михайленко; Онуфрій – Онуфрієв; Павло – Павлук, Павленко, Павлуцький, Павлунішен; Панас – Панасевич; Петро – Петрусь, Петрашов; Пилип – Пилипчук, Філіпов; Прокіп – Прокопчук; Лазар – Лазерев, Лазорів; Потап – Потапський; Сава – Савіцький; Семен – Семенюк; Сидір – Сідорук, Сидорук, Сидорчук; Стець – Стецюк;

Степан – Степанов, Степанчук; Стас – Стасюк; Танас – Танасков; Тарас – Тарасимчук; Тимофій – Тимофієв, Тимчук; Тома – Томчук; Трофим – Трофімов, Трофімчук; Федір – Федорак, Федюкевич, Федяєв, Федоришен, Федоров; Юрій – Юр'єв; Юхим – Юхим'юк, Яків – Яковенко, Яковчин.

Характерно, що чим уживанішим було ім'я, тим більше різновидів прізвищ від нього утворилось. При цьому значно менше випадків, коли б основою для прізвища стало ім'я жінки: Ганна – Ганчук; Магда – Магдюк; Марина – Маринович, Мариною; Мотря – Мотрій; Одарка – Одаренко; Параска – Парасій, Парасінчук; Соломія – Соломійчук. Це пов'язано із ситуацією, коли батько був невідомий або давно помер, а весь тягар утримання і виховання дітей несла мати.

Тож серед досліджуваних прізвищ одну з найбільших груп становлять відіменні: 93 найменування були утворені від чоловічих імен, 9 – від жіночих імен.

Цікаво, що Діденком могли назвати людину, якщо її виховував не батько, а дід, а Бабій, Бабійчук – якщо виховувався бабусею. Бабієм також називали чоловіка ласого до жінок.

Прізвища, утворені від назви професії або за соціальною належністю.

Значна частина українських прізвищ пов'язана із соціальною належністю або постійним заняттям свого першого носія. Це були назви, які чітко відрізняли окрему особу від її оточення. Зазначені прізвища, передані нащадкам, стали спадковими, бо й сама професія дуже часто переходила з покоління в покоління.

Наприклад, назви адміністративних посад, знайшли свій відбиток у таких прізвищах: Войтович, Войчук – «війт»; Писаренко, Письменний – «писар»; Присяжнюк – «присяжний».

Класове розшарування зафіксоване в таких прізвищах: Батриною – «батрак»; Волянський, Королук, Добровольський, Князь, Панков, Панченко, Панчук, Панькевич, Фаріон. Прізвище Добровольський переважно надавалось людям, які звільнились від кріпацтва, чи семінаристам, що добровільно (а не з примусу батьків) вступали до навчальних закладів.

Військове життя народу збереглося в прізвищах, які походять від назв козацьких військ – Атаманський, Атаманюк, Козак, Сотник, Стрільчук, Стрилецький.

Широко представлене в українських прізвищах економічне життя народу:

- промисловість, ремесло, професійна діяльність, сільське господарство: Барицький – «барик-бочка»; Бондар, Бондаренко – «бондар»; Гончар, Гончарук – «гончар»; Гвоздіков, Желізняк, Клепач, Кузнецов; Кучер, Кучеренко; Ковальський, Ковалик, Коваль, Коваленко, Ковальов, Ковальчук – «коваль»; Колосюк – «колос»; Кравченко, Кравчук – «кравець»; Кушнір – «кушнір»; Корабльов, Косов, Косовський; Кухарук, Макогонюк – «макогін»; Машталер, Мельник, Мельниченко, Мельничин – «мельник»; Овчарук, Овчинников – «вівчар»; Олейник, Олійник – «оля»; Пастушок, Пекарський; Пшенишнюк, Пшеничний, Просяний – «прос»; Ремарчук, Сапожніков, Свиначук, Сторожук, Слесар, Смоленюк, Тесляк;

Ткачук, Ткаченко – «ткач»; Твердохліб, Хлібовський, Столяр; Шевчук, Швець, Шевцов – «швець, шити»; Фурман, Фурманов, Фурманчук – «доглядач коней, їздовий»; Чабан – «вівчар»;

- торгівля: Продан, Проданчук, Чумак – «чумак»;
- мисливство і рибальство: Драч, Шкурак, Шкуропадський, Рибський, Карасьов.

Вужче представлені інші сфери людської діяльності, зокрема:

- наука і мистецтво: Дуда, Дудкін, Дудко, Дудченко – «дудка»; Скрипник – «скрипка»; Співак;
- духовне життя: Бакаляр – «дяк, що навчав дітей»; Дяченко – «дяк»; Гуменюк – «ігумен»; Титарчук – «церковний староста»; Ксьондз, Левицький, Монастирський – «монастир», Паламаренко, Паламарчук – «паламар»; Попов, Попченко, Пономарь, Рай, Райчук, Раєвський, Раєцький, Св'яткевич.

Етимологічно прізвище Гуменюк з великою ймовірністю походить від прізвиська Гуменний – так називали людину, яка була охоронцем на тоці. Український суфікс – «юк» означає «син». Але є й інша версія походження цього прізвища, яка не виключає його утворення від слова Ігуменюк – «син ігумена – настоятеля монастиря» шляхом видалення голосного «і». Тому прізвище одночасно репрезентує різні сфери людського життя.

Більшість розглянутих прізвищ цієї групи зберігають назви ремесел або занять, які в наш час стали історизмами.

Прізвища, утворені за індивідуальними ознаками перших носіїв.

Основою для творення цієї групи прізвищ була характерна особиста ознака, що виділяє людину з її оточення. Найменування такого типу виникли з первісних прізвиस्क. Вуличні прізвиська, значна частина яких побутує сьогодні в ролі офіційних прізвищ, належать до найколеритнішої групи особових найменувань, тому вивчення прізвищ передбачає аналіз і цих антропонімів.

Значеннєвий діапазон розглянутих нами прізвищ, утворених за індивідуальними ознаками першоносіїв, надзвичайно широкий:

- вказівка на зріст: Височанський, Величко, Кіценський, Куценський, Куцяк, Малий;
- вказівка на сильно розвинену або навпаки дефектну частину тіла: Головатюк, Головка, Головатий, Губарев, Лабатий, Рукін, Толстов, Толстохатько;
- вказівка на кляцтво, фізичні вади: Болюк, Брюшновський, Горбатюк, Гулеватий, Грижак, Глухов, Каправчук (каправе око – яке гноїть-ся), Кривко, Старенький, Сліпак, Мирзликін, Моргун, Полубіцький, Половінкін, Сипливий, Хрипун;
- вказівка на зовнішність, колір і стан волосся, бороду: Білий, Білик, Білов, Білоус, Білобров, Кучерков, Кучерявий, Кологрива, Красіков, Лисий, Чернописький, Руденко, Чоренький, Чорний, Черноус, Чернов;
- вказівка на особливості одягу: Шубовський;
- вказівка на особливості характеру та вдачу людини: Буркацький, Говорун, Гординський, Гладкоскок – «меткий», Душанов, Забудько,

Коханий, Роздобудько, Тупенко, Митко, Мороз, Мудрий, Наумович, Науменко, Ходаківський. Наприклад, прізвище Полубіцький могло називати людину, яка при ходьбі припадала на один бік.

Широко представлена група прізвищ, в основі яких – вуличні прізвиська першоносіїв: Базюк – «базіка»; П'янюк, П'янковський – «п'яниця»; Сваричевський – «сварливий».

Прізвища, утворені від назв тварин, комах, рослин, явищ природи.

Найзагадковішу групу становлять прізвища, утворені від назв тварин, комах, рослин, явищ природи та ін. Одну з причин творення таких прізвищ наводить М. Худаш: «Найбільш популярним серед повір'їв було забобонне переконання, що в природі й навколишньому оточенні існують предмети і явища, особливо живі істоти і рослини, яких не любить «нечиста сила», які нейтралізують усякі чари, уроки тощо. Отже, якщо назвою, та ще й успішно вибраною з таких предметів, явищ, живих істот чи рослин, назвати дитину, то саме це ім'я правитиме їй за надійний захист. З уваги саме на характер цього забобонного спрямування власних імен даного розряду відстрашувати від своїх носіїв «нечисту силу» і смерть, відводити від них чари, лихі побажання і т. ін., їх можна було б умовно назвати відстрашувально-захисними» [9, с.168].

Серед розглянутих нами прізвищ до цієї групи можна віднести й найменування, утворені від назв риб, тварин, птахів, комах: Бабка – «бабка»; Барановський, Баранов, Баранецький – «баран»; Бенюк – «бень – кінь»; Биковський – «бик»; Вовкович – «вовк»; Воронецький, Воронцов, Вороняк, Воронюк – «ворон»; Зюбрицький – «зубр»; Голубишен – «голуб»; Гусак – «гусак»; Жук – «жук»; Кабаненко – «кабан»; Качурко – «качур»; Котик – «кіт»; Когут – «когут (діалект.) півень»; Козловський, Козярук, Козмей, Козярьський – «коза»; Комарніцький – «комар»; Кріль – «кріль»; Куницький – «куниця»; Кулик – «кулик»; Медвецький – «ведмідь»; Ляшук, Лисак, Лісцидін, Лисун – «лис»; Піжик – «пижик»; Сікора – «синиця»; Соболь «соболь»; Соловей – «соловей»; Стрижак – «стриж»; Сорока – «сорока»; Снігур – «снігур»; Турняк – «тур»; Удод («удод – птах»); Чайковський – «чайка»; Чміль – «джміль»; Цап'юк – «цап»; Шершньов – «шершень»; Шпак – «шпак».

Значно рідше зустрічаються прізвища, що походять від назв грибів, рослин, дерев: Боровик – «боровик»; Вербіцький, Вербуховецький – «верба»; Вишневецький – «вишня»; Грабовський – «граб»; Горохолінський – «горох»; Береза – «береза»; Дубицький – «дуб»; Калинчук – «калина»; Кукурудзяк – «кукурудза»; Малиновський – «малина»; Цибульський – «цибуля»; Яблонський – «яблуня»; Яворський – «явір»; Сосніцький – «сосна».

Прізвища, утворені від назви місця проживання чи походження перших носіїв.

Походження прізвищ від топонімічної назви сьогодні не завжди можна встановити. Найменшу групу серед досліджуваних становлять найменування, утворені від назви місцевості, де проживав або звідки походив основоположник роду:

- вказівка на національне походження основоположника роду: Волошин – «румун»; Лонський – «литовець»; Москалевський – «москаль»; Руснак, Русанов – «діал. українець»;

- вказівка на назву давніх племен чи діалектних груп: Бойко, Бойчук; Ківерчук, Мазур, Мазурик, Мазуренко, Циганюк;
- загальна вказівка на місце, де хтось проживав: Боровик, Верстюк, Гораш, Горішний, Горещький, Горний, Городинський, Задорожний, Закордонєць, Залуцький, Камінський, Побережнюк, Побережний, Підзамков, Полянський, Проходченко, Ногорний, Нагорнов, Надбережний, Надкреничний, Слободян (слобода);
- відтопонімичні прізвища (від конкретного населеного пункту, з яким пов'язане походження першоносця): Бориславський, Дунаєвський, Китайгородський, Сабадаш, Скалат.

Прізвище Москалевський, на нашу думку, могло бути первісно найменуванням нащадків московитів, але, найвірогідніше, походить від прізвища людини, котра служила в царській армії, адже москалями в народі називали солдатів.

Допрізвищева семантика прізвищ не завжди є однозначною і прозорою, тому уналежнення того чи іншого прізвища до певної групи може мати подвійну чи й потрійну мотивацію. Для уникнення двозначності більшість ономастів пропонує кваліфікувати такі прізвища як окремих семантичний тип, називаючи їх або «прізвищами спірної мотивації» (Л.О. Кравченко), або «полісемантичними прізвищами» (Н.Ю. Булава).

Прізвища неукраїнського походження.

Вивчаючи прізвищевий склад досліджуваних населених пунктів, з'ясовано, що чимало мешканців мають прізвища неукраїнського походження. Щодо причин наявності таких прізвищ, то їх очевидно декілька: по-перше, це свідчення того, що українська мова в своєму розвитку використовувала чимало чужоземних елементів, що свідчить про високий рівень взаємодії з іншими народностями в різних сферах людського життя; по-друге, є підстави говорити про заселення території нащадками представників різних народів, по-третє, потрібно враховувати сучасні незворотні еміграційні та міграційні процеси у людському суспільстві.

Саме це явище вимагає «досить прискіпливої уваги дослідників, бо потребує детального вивчення мовної історії регіону, у якому сформувалася та чи та назва» [2, с.78].

Закономірно, найчисельніша група представлена відіменними антропонімами, такими як: Алімов, Багаєв, Власов, Іонашку, Джалгаспаєв, Зиков, Лайтер, Мамедов, Мартиросян, Соррентіно, Тажанков, Тондіков.

Можна зробити висновок про те, що історичні умови, в яких виникли та розвивалися села Баговиця, Тарасівка, Шутнівці, Устя, Велика Слобідка, Мала Слобідка, Цвіклівці Другі, а також їх географічне розташування сприяли тому, що на їхній території зафіксовано прізвища українського та неукраїнського походження.

Помічено, що у семантиці прізвищ часто виявлялись особистісні прикмети предків. Означення особи, вказування на неї відбувалось через прозивання, промовляння прізвиська. З плином часу прізвиська ставали прізвищами, що успадковувалися членами роду. Предки ішли в небуття, а їх особистісні оцінні характеристики продовжували побутувати у прізви-

щах нащадків, в чому, зокрема, проявлялись духовна спадкоємність, духовна тяглість і цілісність родоводу.

В результаті дослідження дійшли висновку, що значний вплив на становлення антропонімів склали географічне розташування та історичні умови, в яких населені пункти виникли і розвивались. У ході роботи над проблемою ми побачили необхідність поділу всієї сукупності прізвищ (749) на дві частини – українського та неукраїнського походження. В свою чергу ці масиви прізвищ були поділені на групи за значенням і тими сферами життя, які вони репрезентують. Це дало можливість більш повно розглянути і проаналізувати досліджувані прізвища.

Дослідження продемонструвало, що навіть невеликий населений пункт має свою історію, втілену у прізвищах. Серед прізвищ мешканців досліджуваного ареалу переважає вказування на такі ознаки та зв'язки особистості зі світом:

- родинні зв'язки;
- зв'язки за родом занять;
- схвальне чи критичне ставлення до людини;
- становище у суспільній ієрархії.

Нам довелося зустріти багато неординарних і нехарактерних для українців прізвищ, а інколи і зовсім неймовірних джерел їхнього походження. Чим ширше і глибше вони будуть вивчені, тим повнішим виявиться матеріал для виявлення загальних закономірностей розвитку прізвищеві системи України.

Висновки. Вважаємо, що проведена робота здатна допомогти мешканцям досліджуваних сіл і не тільки дізнатися більше про власні прізвища, розпочати досліджувати своє родовідне дерево. Розглянуті прізвища є цікавим лексичним і етнографічним матеріалом, який доцільно використовувати під час вивчення історії села, життя його мешканців, їхніх традицій і звичаїв, а головне – мовних особливостей. Отже, наше дослідження на часі і є важливим джерелом вивчення антропонімікону не тільки на етнорегіональному рівні, а й у проєкції на узагальнення в масштабах всього масиву ономастичних знань про Україну, адже прізвища є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної й духовної культури нашого народу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Булава Н.Ю. Актуальні аспекти дослідження українського прізвищевого антропонімікону. *Сучасний погляд на вивчення актуальних проблем: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Запоріжжя, 2017. С. 10-14.
2. Вербіч С.О. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*, 2010. № 3. С. 77.
3. Етимологічний словник української мови: в 7 т. /АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; [редкол.: О.С. Мельничук (голова) та ін.]. Київ: Наукова думка, 1982-2012. Т. 1-6.
4. Коваль А.П. Життя і пригоди імен. Київ: Вища шк., 1988. 240 с.
5. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища. Київ:Знання, 1990. 48 с.

6. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. Київ: Радянська школа, 1966. 255 с.
7. Франко І.Я. Причинки до української ономастики. *Збір. творів*: у 50 т. Київ, 1982. Т. 36. С. 391-426.
8. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. Київ: Наукова думка, 1977. 236 с.
9. Худаш М.Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. *Мовознавство*. 1969. № 2.
10. Чучка П.П. Власне українські особові імена. *Дивослово*. 2004. № 4.
11. Чучка П.П. Глобальні, національні та регіональні ознаки прізвищ українців. *Дивослово*. 2003. № 10.
12. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття [Unpublished post-doctoral dissertation]. Київський державний університет ім. Т. Шевченка, 1969. С. 385.
13. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемчущенко (голова) та ін.]. Київ: Укр. енциклопедія, 1998. Т. 5.
14. Словник української мови: в 11 т. / І.К. Білодід, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 9. С. 120.

References:

1. Bulava, N.Yu. (2017). Aktualni aspekty doslidzhennia ukrainskoho prizvyshechoho antroponimikonu. *Suchasnyi pohliad na vyuchennia aktualnykh problem: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Zaporizhzhia*. S. 10-14. [in Ukrainian].
2. Verbych, S.O. (2010) Ukrainska onomastyka: perspektyvy rozvytku. *Ukrainska mova*. № 3. S. 77. [in Ukrainian].
3. Melnychuk, O.S. (Ed). (1982-2012). Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t. / AN URSSR, Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni. Kyiv: Naukova dumka. T. 1-6. [in Ukrainian].
4. Koval, A.P. (1988). Zhyttia i pryhody imen. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian].
5. Masenko, L.T. (1990). Ukrainski imena i prizvyshcha. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
6. Redko, Yu.K. (1966). Dovidnyk ukrainskykh prizvyshch. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
7. Franko, I.Ya. (1982). Prychynky do ukrainskoi onomastyky *Zibr. tvoriv*: u 50 t. Kyiv, T. 36. [in Ukrainian].
8. Khudash, M.L. (1977). Z istorii ukrainskoi antroponimii. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
9. Khudash, M.L. (1969). Z istorii formuvannia i stanovlennia ukrainskykh prizvyshch. *Movoznavstvo*. № 2. [in Ukrainian].
10. Chuchka, P.P. (2004). Vlasne ukrainski osobovi imena. *Dyvoslovo*. № 4. [in Ukrainian].
11. Chuchka, P.P. (2003). Hlobalni, natsionalni ta rehionalni oznaky prizvyshch ukrainsiv. *Dyvoslovo*. № 10. [in Ukrainian].
12. Chuchka, P.P. (1969). Antroponimiiia Zakarpattia [Unpublished post-doctoral dissertation] Kyivskiy derzhavnyi universytet im. T. Shevchenka. [in Ukrainian].
13. Shemchushenko, Yu.S. (Ed). (1998). Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. Kyiv: Ukr. Entsyklopediia, T. 5. [in Ukrainian].
14. Bilodid, I.K., Buriachok, A.A., & Hnatiuk, H.M. (Ed). (1971). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka, T. 9. S. 120. [in Ukrainian].

Valerii Shchehelskyi, Olha Melnychyn

ANTHROPONYMY OF POPULATIONS OF THE PODIL DNISTRIAN REGION: LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS

The authors of the article focus on the problem of modern Ukrainian onomastics in studying of printed, handwritten, and oral sources, covering the issues of the emergence and existence of proper names, in particular anthroponyms and their development at different stages of the evolution of Ukrainian society. Emphasis is made on the need to clarify, supplement known definitions, and systematize authentic folk surnames that find their local manifestations in the cultural tradition of the Podillia region. It is noted that the study of the anthroponyms of Kamianets-Podilskyi region is not accidental, because their comprehensive study and interpretation has not taken place yet. Attention is focused on the general characteristics of the anthroponymicon of the settlements of Bahovytsa, Tarasivka, Ustia, Velyka Slobidka, Mala Slobidka, Tsviklivtsi Druhi, Shutnivtsi Kamianets-Podilskyi district, Khmelnytskyi region.

The importance of conducting onomastic field expeditions to settlements of the Podillia region, as well as their intensification, is emphasized. A peculiar cluster research method was used, implemented by the employees of the educational and scientific laboratory of ethnology of the Educational and Scientific Institute of Ukrainian Philology and Journalism of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, when a settlement Tarasivka was chosen as the object of dislocation for extensive and staged collection, recording and research work directly on the field, testified to the productivity of searches and gave the opportunity to cover nearby villages with fruitful anthroponymic work.

We believe that the carried out work can help the inhabitants of the studied villages and not only learn more about their own surnames, but also start researching their family tree. The considered surnames are interesting lexical and ethnographic material, which is advisable to use when studying the history of the village, the life of its inhabitants, their traditions and customs, and most importantly – linguistic peculiarities.

Key words: Podillia, anthroponym, anthroponimics, proper name, surname.

Отримано: 10.11.2022 р.